

JEL: D29, D59, E66, E66

DOI: <https://doi.org/10.53920/ES-2024-4-6>

Ольга Іванівна ГАРАФОНОВА,

доктор економічних наук, професор,

Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана

ORCID ID: [0000-0002-4740-7057](https://orcid.org/0000-0002-4740-7057)

Ростислав Ігорович ПОПОВИЧ,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,

Заклад вищої освіти «Міжнародний науково-технічний університет

імені академіка Юрія Бугая»

ORCID ID: [0009-0008-7169-8588](https://orcid.org/0009-0008-7169-8588)

ДОСЛІДЖЕННЯ ПІДХОДУ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті розглянуто актуальні підходи щодо забезпечення національної безпеки, що є ключовим пріоритетом для стабільного розвитку та захисту суверенітету держави. З огляду на посилення глобальних загроз, зокрема кібернетичних атак, терористичних актів, економічного тиску та інформаційних маніпуляцій, сучасні підходи до національної безпеки потребують комплексного та адаптивного підходу. Дослідження фокусується на інтеграції політичних, економічних, соціальних, військових та інформаційних інструментів, що сприяють забезпеченню стабільності держави та ефективному управлінню її безпековими ресурсами. Метою дослідження є аналіз існуючих підходів і стратегій у сфері національної безпеки, а також обґрунтування необхідності використання комплексного підходу, який відповідає сучасним викликам. У статті розглянуто роль технологічних інновацій, таких як штучний інтелект, великі дані, блокчейн, а також реформування сектору безпеки та міжнародного співробітництва. Застосування цих підходів дозволяє забезпечити гнучкість і адаптивність національної безпекової системи, підвищуючи її здатність протистояти новим викликам. Основні результати дослідження підкреслюють важливість інтегрованих підходів, які сприяють злагодженій роботі всіх компонентів національної безпеки. Викладені в статті висновки та рекомендації можуть бути корисними для розробки ефективних стратегій безпеки, що відповідають специфіці українського контексту. Робота також акцентує увагу на важливості подальших досліджень у сфері управління ризиками та вдосконалення методів оцінки безпекових загроз.

Ключові слова: національна безпека, адаптивний підхід, глобальні загрози, інноваційні технології, кібербезпека, стратегія безпеки, ризик-менеджмент.

Olga GARAFONOVA,

Doctor of Economic Sciences, Professor,
Kyiv National Economic University named after V. Hetman

Rostyslav POPOVYCH,

Pursuer of the third (educational-scientific) level of higher education,
Higher Educational Institution «Academician Yuriy Bugay International
Scientific and Technical University»

RESEARCH ON THE APPROACH TO ENSURING NATIONAL SECURITY

The article examines current approaches to ensuring national security, a key priority for the stable development and protection of a nation's sovereignty. Given the intensifying global threats, including cyberattacks, terrorism, economic pressure, and information manipulation, modern approaches to national security require a comprehensive and adaptive framework. This study focuses on integrating political, economic, social, military, and informational instruments that support national stability and effective management of security resources. The purpose of the study is to analyze existing approaches and strategies in the field of national security and to justify the need for a holistic approach that meets today's challenges. The article discusses the role of technological innovations such as artificial intelligence, big data, blockchain, as well as security sector reform and international cooperation. Implementing these approaches enhances the flexibility and adaptability of national security systems, increasing their resilience to emerging threats. The main findings emphasize the importance of integrated approaches that facilitate the coordinated functioning of all components of national security. The conclusions and recommendations provided in this article may be useful for developing effective security strategies tailored to the specific Ukrainian context. The study also highlights the need for further research in risk management and improvement of threat assessment methods in national security.

Keywords: national security, adaptive approach, global threats, innovative technologies, cybersecurity, security strategy, risk management.

Постановка проблеми. Забезпечення національної безпеки є одним із найважливіших пріоритетів для будь-якої держави, оскільки воно охоплює широкий спектр завдань, спрямованих на захист державного суверенітету, територіальної цілісності, громадського порядку, економічної стабільності та інформаційної безпеки. В умовах глобалізації та посилення гібридних загроз, а саме: кібернетичні атаки, тероризм, економічні санкції та маніпуляції інформаційним простором, питання національної безпеки набуває нових форм і потребує інноваційних підходів щодо його забезпечення.

Одним із ключових аспектів забезпечення національної безпеки є розробка ефективних стратегій, здатних реагувати на швидкі зміни в міжнародній обстановці, а також адаптуватися до нових загроз та викликів. Це вимагає системного підходу, який передбачає інтеграцію політичних, економічних, військових, соціальних та інформаційних інструментів, що забезпечують стабільність держави. Вивчення різних підходів щодо забезпечення національної безпеки дозволяє визначити оптимальні стратегії та методи для зміцнення стійкості держави в сучасному світі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Зазначимо, що в українському експертному середовищі часто здійснюється поділ загроз на внутрішні та зовнішні (Абрамов В.І., Ситник Г.П., Смолянук В.Ф. та ін. [1]; Горбулін В.П., Качинський А.Б. [4]). Держава і суспільство, розглянуті як складні системи в межах концепції національної стійкості (Резнікова О.О. [8]; Bertalanffy L. [9]; Chandler D. [10]; Hans Günter Brauch [12]), вказують на те, що джерелом внутрішніх загроз зазвичай є внутрішні уразливості. Вони відображають наявність проблем і недоліків, які підвищують схильність системи до порушень функціональності, системних збоїв і піддатливості до впливу негативних факторів [7]. Найчастіше вразливості держави та суспільства виникають через низьку ефективність органів державної влади, незавершені реформи та системні недоліки розвитку.

Загалом своєчасне виявлення актуальних та прогнозованих загроз національній безпеці, оцінка вразливостей і сильних сторін держави та суспільства, а також аналіз можливостей для посилення захисту національних інтересів в умовах конкретної безпекової ситуації є основою для визначення стратегічних цілей і пріоритетів державної політики у сфері національної безпеки. Головним методом стратегічного аналізу безпекового середовища є SWOT-аналіз, доповнений кількісними та якісними методами дослідження для поглиблені

оцінки ризиків і загроз національній безпеці (Резнікова О.О., Войтовський К.Є., Лепіхов А.В. [13]).

Метою статті є аналіз існуючих підходів щодо забезпечення національної безпеки та обґрунтування необхідності комплексного підходу, який враховує специфіку українського контексту та сучасні виклики, з якими стикається держава. У рамках дослідження також буде розглянуто роль міжнародного співробітництва, інноваційних технологій, реформування сектору безпеки та побудови системи інформаційного захисту як складових елементів національної безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з останніми даними, економічне середовище України продовжує проходити значну трансформацію в умовах постійних внутрішніх та зовнішніх викликів, зокрема через вплив воєнних дій та глобальних економічних факторів. Економічна система, ще не набувши достатньої стійкості, потерпає від нових економічних викликів та геополітичної нестабільності. У таких умовах значення економічної безпеки як фундаментальної складової економічної стійкості держави суттєво зростає. У сучасному контексті економічна безпека виступає критичним компонентом національної безпеки, що визначає напрями економічної політики України. Для забезпечення стабільного розвитку країни необхідно регулярно оцінювати та прогнозувати загрози, створювати та модернізувати інструменти захисту економічної безпеки.

Нормативно-правовий захист є важливою частиною системи забезпечення економічної безпеки та реалізується завдяки розвинутій правовій базі. Економічна безпека містить сукупність умов, які сприяють зростанню національної економіки та гарантують захист від різноманітних загроз. На думку багатьох фахівців, основною функцією механізмів забезпечення економічної безпеки є підтримка ключових компонентів, таких як стійкість і розвиток. Економічні загрози – це фактори, що дестабілізують різні сфери економіки і можуть мати як внутрішній, так і зовнішній характер.

Згідно зі звітом Світового банку щодо економіки України за 2023 р., пріоритетними завданнями є не лише забезпечення економічного зростання, підвищення рівня життя населення та диверсифікація джерел державного бюджету (збільшення частки доходів, що не залежать від імпорту), а й адаптація до нових викликів. Вплив економічних санкцій та наслідки війни суттєво вдарили по підприємствах промислового та енергетичного секторів, що становлять значну частку доходів бюджету. Санкції також обмежили можливості інвестиційного залу-

чення у фінансову та банківську сфери України, що ускладнює надходження іноземного капіталу. Для підтримки економіки уряд України використовує кошти з державних резервів, а програми підтримки та відновлення виробництва забезпечують певне підсилення, хоча й потребують подальшого розвитку.

Із 2023 року Україна активно посилює свою інтеграцію в міжнародну економіку та шукає нові ринки для збуту національної продукції. Зниження тарифів та спрощення митних процедур на європейському та світовому рівнях створюють нові можливості для експорту, однак це також відкриває ринок для іноземних виробників, що загострює конкуренцію в багатьох галузях. Україна, як і раніше, розглядається міжнародною спільнотою як постачальник важливих ресурсів, що може створювати ризики перетворення на «сировинний додаток» світової економіки, а це потребує ефективного захисту інтересів національної економічної безпеки.

Криміналізація економіки залишається однією з серйозних загроз економічній безпеці. Згідно з останніми даними, виявлення економічних злочинів покриває лише близько 45% від загальної кількості випадків, що призводить до значних втрат для державного бюджету. Ця проблема потребує активізації заходів щодо зменшення економічних правопорушень і посилення контролю.

Зазначені вище аргументи підтверджують необхідність постійного оновлення інструментів забезпечення економічної безпеки, що обумовлено такими передумовами: 1) прагненням захистити національні інтереси в умовах зростання міжнародних інтеграційних процесів; 2) загостренням економічної та політичної боротьби за обмежені природні ресурси через різні рівні ресурсозабезпеченості країн; 3) підвищенням конкурентоспроможності окремих держав (у сфері сільського господарства, промисловості, банківських послуг тощо); 4) необхідністю запобігання економічним злочинам.

Актуальність даної теми дослідження полягає в тому, що нормативно-правова база є одним із ключових інструментів регулювання та підтримки економічної безпеки, що сприяє прогресивному розвитку особистості, суспільства та держави. Надійна та ефективна нормативно-правова база може бути створена лише за умови системного підходу із залученням фахівців, наукового співтовариства та органів державної влади.

В історичному розвитку сформувалися дві основні концепції економічної безпеки: західна (американська) та концепція, сформована в

умовах українського контексту. Американська концепція економічної безпеки зосереджена на двох основних завданнях: збереження економічної самостійності країни та підвищення рівня життя населення. Вона формувалася в період «холодної війни» та орієнтована на захист інтересів держави. На думку більшості американських експертів, економічна безпека має забезпечувати високий рівень незалежності за основними економічними показниками, такими як розподіл доходів, рівень зайнятості, інфляція та забезпеченість ресурсами, порушення яких може обмежити свободу політичного вибору.

Українська концепція економічної безпеки була сформована під впливом політичних та соціально-економічних змін. Основна її теза – забезпечення економічної безпеки через економічне зростання та інноваційні підходи. Попри відмінності в передумовах формування цих концепцій, обидві мають спільну рису – законодавчо закріплену Стратегію національної безпеки як систему стратегічних пріоритетів.

Проблеми економічної безпеки в умовах планової економіки СРСР не розглядалися, оскільки не існувало ринкових механізмів, таких як інфляція чи конкуренція. Дослідження в галузі економічної безпеки почали з'являтися лише у 1990-х роках.

Формування нормативно-правової бази економічної безпеки в Україні почалося з ухвалення Закону «Про безпеку» від 05.03.1992 р. який багаторазово уточнювався і визначав безпеку як «стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від внутрішніх та зовнішніх загроз». У Стратегії національної безпеки, затвердженій Указом Президента України від 31.12.2015 року, перелік понять у сфері безпеки був значно розширений та представлений системний підхід щодо забезпечення національної безпеки.

Нормативно-правова основа Стратегії національної безпеки є важливим засобом забезпечення національної безпеки нарівні з організаційними та інформаційними інструментами (таблиця 1).

Таблиця 1. Системний підхід щодо забезпечення національної безпеки

Національна безпека	
Національні інтереси	Стратегічні пріоритети
Система національної безпеки	
Сили забезпечення безпеки	Засоби забезпечення безпеки
Загроза національній безпеці	

Джерело: складено автором

Станом на 2023 рік в Україні продовжує активно розвиватися спеціальність «економічна безпека», яка стає одним із ключових напрямів для досліджень та практичних розробок у контексті сучасних викликів. Сфера економічної безпеки вирішує нагальні завдання, зокрема оцінку стану національної економіки, прогнозування потенційних економічних загроз та розробку механізмів, що сприяють посиленню стійкості економічної системи України в умовах воєнних дій та глобальної нестабільності.

Нормативно-правова база є важливою для регулювання економічної безпеки, забезпечуючи законодавчу основу для захисту національних інтересів і адаптації до нових умов. Основні функції такої бази включають усунення суперечностей між різними рівнями економічної безпеки, забезпечення інтеграції державних пріоритетів у правове середовище та формування стійкої правової інфраструктури.

Наукові погляди щодо «нормативно-правової бази економічної безпеки» все ще різняться, і це поняття часто не виокремлюється із загальної системи національної безпеки. Деякі дослідники розглядають її як складову системи забезпечення економічної безпеки, тоді як інші трактують її як комплекс нормативно-правових актів (таблиця 2). Така неоднозначність може призвести до нових викликів та загроз для економічної безпеки держави.

Економічна безпека визначається як захищеність національних інтересів України та її суб'єктів від внутрішніх і зовнішніх ризиків у сфері економіки. У дослідженні нормативно-правової бази економічної безпеки доцільно виділити основні рівні цієї системи. Зокрема В.Д. Протасов визначає рівні вертикальної структури економічної безпеки, розділяючи їх на міжнародний, національний, регіональний та приватний, а також горизонтальну структуру, що охоплює взаємодію між регіонами та суб'єктами різних рівнів.

У сучасних умовах особлива увага приділяється інтеграції України у світову економічну систему, що вимагає більшого акценту на забезпечення економічної безпеки на всіх рівнях, а також модернізації нормативно-правової бази відповідно до вимог ЄС та інших міжнародних стандартів.

На думку автора, доцільно пов'язати рівні економіки з рівнями системи забезпечення економічної безпеки (таблиця 3).

Рівень міжнародної економічної безпеки забезпечує економічний розвиток України на світовій арені, сприяє економічній взаємодії з іншими країнами та захищає від зовнішніх економічних впливів.

Національна економічна безпека фокусується на захисті національних інтересів та стратегічних пріоритетів України від внутрішніх і зовнішніх загроз. Регіональна економічна безпека орієнтована на захист інтересів та підтримку стабільного розвитку кожного регіону. Приватна економічна безпека охоплює захищеність особистих інтересів та потреб.

Таблиця 2. Тлумачення поняття «нормативно-правова база економічної безпеки»

Автори	Поняття	Визначення
Коваленко О.М.	Інформаційно-правова база забезпечення економічної безпеки	Елемент системи забезпечення економічної безпеки, що включає правові акти, нормативи, державні стандарти розвитку галузей економіки, статистичні дані та аналітичну інформацію.
Петренко В.С., Шевченко І.Г.	Нормативно-правова основа забезпечення національної безпеки	Сукупність взаємопов'язаних та внутрішньо узгоджених нормативних актів, які містять юридичні принципи та норми, спрямовані на правове регулювання суспільних відносин у сфері забезпечення національної безпеки України для їх упорядкування, захисту та розвитку відповідно до потреб суспільства.
Дмитренко Л.П., Зайченко О.В.	Нормативно-правове забезпечення національної економічної безпеки	Сукупність нормативно-правових актів як частина загальної системи забезпечення національної безпеки України, яка законодавчо закріплює взаємодії суспільства, держави, особи та суб'єктів господарювання у системі забезпечення національної економічної безпеки та є важливим чинником стабільного розвитку економіки і суспільства.

Джерело: складено автором

Таблиця 3. Відповідність рівнів економічної системи та економічної безпеки

Економічний рівень	Рівень забезпечення безпеки
Мега-рівень	Міжнародна економічна безпека
Макро-рівень	Національна економічна безпека
Мезо-рівень	Регіональна економічна безпека
Мікро-рівень	Приватна економічна безпека

Джерело: складено автором

Висновки. Дослідження підходів щодо забезпечення національної безпеки підтвердило необхідність комплексного підходу, який враховує специфіку сучасних загроз і викликів. Сучасне середовище вимагає застосування інтегрованих заходів, що об'єднують політичні, економічні, соціальні, військові та інформаційні компоненти, аби забезпечити стабільність і суверенітет держави. В умовах посилення глобальних ризиків, таких як гібридні загрози, кібернетичні атаки, тероризм, інформаційні маніпуляції та економічний тиск, адаптивний і динамічний підхід щодо управління безпекою стає визначальним.

Розробка ефективної системи національної безпеки потребує як постійного вдосконалення правової бази, так і активного залучення новітніх технологій, таких як штучний інтелект, аналіз великих даних та блокчейн для забезпечення кібербезпеки та захисту критичних інформаційних систем. Інституційна й організаційна підтримка, зокрема шляхом міжнародного співробітництва і обміну передовим досвідом, також відіграє важливу роль у створенні стійкої системи національної безпеки.

Отримані результати можуть слугувати основою для подальшого вдосконалення підходів щодо забезпечення безпеки держави, сприяти підвищенню її стійкості та адаптивності до змінних умов середовища. У майбутніх дослідженнях доцільно зосередитися на аналізі конкретних моделей управління безпекою та оцінці їх ефективності, а також на вивченні оптимальних способів інтеграції інноваційних технологій у систему безпеки.

© **Гарафонов О.І., Попович Р.І., 2024**

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамов, В. І., Ситник, Г. П., Смолянчук, В. Ф. та ін. (2016). Глобальна та національна безпека / за заг. ред. Г. П. Ситника. Київ: НАДУ, 784 с.
2. Бжезінський, З. (2000). Велика шахівниця. Львів – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 236 с.
3. Верховна Рада України (2021). «Про основи національного спротиву». Закон України від 16.07.2021 № 1702-ІХ. Законодавство України: офіц. портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20?lang=uk#Text>.
4. Горбулін, В. П., Качинський, А. Б. (2010). Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки. Київ: НІСД, 288 с.
5. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.02.2021 № 145-р. «Про внесення змін до Стратегії інтегрованого управління кордонами на пе-

ріод до 2025 року» Законодавство України: офіц. портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-2021-%D1%80#Text>.

6. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 04.08.2021 № 907-р «Про схвалення Стратегії енергетичної безпеки: Законодавство України» офіц. портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/907-2021-%D1%80#Text>.

7. Указ Президента України від 25.03.2021 № 121/2021. «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України». Законодавство України: офіц. портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text>.

8. Резнікова, О. О. (2022). Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища: монографія. Київ: НІСД, 456 с.

9. Bertalanffy, L. von. (1968). *General System Theory: Foundations, Development, Applications*. N.Y.: George Braziller.

10. Chandler, D. (2012). Resilience and human security: The post-interventionist paradigm. *Security Dialogue*. 43(3). С. 213 – 229. <https://doi.org/10.1177/0967010612444151>.

11. Гарафонова О., Жосан Г., Худoley В., Тютенко Н., Тимків І., Рябец Н. Стратегічна модель та потенційні джерела фінансування для післявоєнної ревіталізації сільськогосподарських підприємств на деокупованих територіях // *Financial and credit activity problems of theory and practice*. 2023. № 2 (49). С. 207 – 218. DOI: 10.55643/fcaptr.2.49.2023.3983.

12. Hans Günter. Brauch Environment and Human Security: Towards Freedom from Hazard Impacts. Випуск 2. *Серія: Interdisciplinary security connections UNU-EHS*. Publ., 2005. 56 стор.

13. Резнікова О.О., Войтовський К.Є., Лепіхов А.В. Організація системи забезпечення національної стійкості на регіональному і місцевому рівнях. *Аналітична доповідь*. Національний інститут стратегічних досліджень. <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-02/dopovid-natsionalna-stiykist-na-regionalnomu-rivni.pdf>.

REFERENCES

1. Abramov, V. I., Sytnyk, H. P., & Smolianuk, V. F. et al. (2016). *Global and National Security* (H. P. Sytnyk, Ed.). Kyiv: NAPA.

2. Brzezinski, Z. (2000). *The Grand Chessboard*. Lviv – Ivano-Frankivsk: Lileya-NV.

3. Verkhovna Rada of Ukraine. (2021). *On the Foundations of National Resistance: Law of Ukraine*. No. 1702-IX, July 16, 2021. Legislation of Ukraine: official portal. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20?lang=uk#Text>.

4. Horbulin, V. P., & Kachynskyi, A. B. (2010). *Strategic Planning: Solving National Security Problems*. Kyiv: NISD.

5. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2021a). On Amendments to the Integrated Border Management Strategy until 2025: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine. No. 145-r. February 24, 2021. Legislation of Ukraine: official portal. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-2021-%D1%80#Text>.

6. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2021b). On Approval of the Energy Security Strategy: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 907-r, August 4, 2021. Legislation of Ukraine: official portal. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/907-2021-%D1%80#Text>.

7. President of Ukraine. (2021a). On the Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine on the Strategy of Military Security of Ukraine: Presidential Decree No. 121/2021, March 25, 2021. Legislation of Ukraine: official portal. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text>.

8. Reznikova, O. O. (2022). National Resilience in a Changing Security Environment: A Monograph. Kyiv: NISD.

9. Bertalanffy, L. von. (1968). General System Theory: Foundations, Development, Applications. New York: George Braziller.

10. Chandler, D. (2012). Resilience and human security: The post-interventionist paradigm. *Security Dialogue*. 43(3). Pp. 213 – 229. <https://doi.org/10.1177/0967010612444151>.

11. Harafonova, O., Zhosan, H., Khudolei, V., Tiukhtenko, N., Tymkiv, I., & Riabets, N. (2023). Strategic model and potential sources of financing for the post-war revitalization of agricultural enterprises in the de-occupied territories. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2(49). Pp. 207 – 218. <https://doi.org/10.55643/fcapt.p.2.49.2023.3983>.

12. Hans Günter. Brauch Environment and Human Security: Towards Freedom from Hazard Impacts. Issue 2. Of the series: *Interdisciplinary security connections UNU-EHS*, Publ., 2005. 56 p.

13. Reznikova O.O., Voitovskiy K.E., Lepikhov A.V. Organization of the system of ensuring national stability at the regional and local levels. Analytical report. National Institute of Strategic Studies. <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-02/dopovid-natsionalna-stiykist-na-regionalnomu-rivni.pdf>.

СТАТТЯ НАДІЙШЛА 24.10.24.

ОПУБЛІКОВАНА В АВТОРСЬКІЙ РЕДАКЦІЇ.